

sát. A szerző szerint a XX. század eleje, a kiéleződő cseh-német viszony és a polarizálódó nemzetközi hatalmi helyzet „sem ösztökélte a cseh politikai életet Monarchia-ellenes program kidolgozására [...] A cseh nemzeti közeg megőrizte a Monarchia s az uralkodó dinasztia iránti lojalitását. Változást csak az 1914-ben kirobbant világháborús konfliktus hozott” (90–91. old.). De ekkor is legfőljebb 1917-től volt megfigyelhető a „hazai politikai reprezentáció törekvésében [...] lényeges törés [...], melynek során a lojalitás a nemzeti radikalizmus felé tolódott át” (91. old.).

A cseh politikai kultúra mélyen dinasztiahű hagyományait jelzi, hogy egy dinasztikus elvet még a masaryki demokrácia is átvett az elmúlt rendszerből, midőn az alkotmányos parlamenti rendszer fölé helyezett elnök, „az állami gondolat atyja”, tehát Masaryk számára biztosított megkérdőjelezhetetlen, az utolsó egyeduralkodókéhoz fogható politikai autoritást.

Mennyire más ez a történész-látásmód, mint amely e kiadványban például a szlovák Milan Podrimavsky vagy a szlovén Matjaz Klemenčič képviselte nemzetiségi sérelmi szemléletet abszolutizálja, az ennek megfelelő érzületekre és törekvésekre fűzve fel az illető népcsoport minden múltbeli eseményét.

A kötet nem szűkölködik érdekes portrékban sem. Az ismert vagy éppen elfeledett múlt századi hazai politikusokról és politikai gondolkodókról rajzolt vázlatok közül több is Széchenyivel foglalkozik (Gergely András, Velkey Ferenc), azután a politikai demokrácia irányába tájékozódó, alig ismert Schwartz Gyulával (Miru György), vagy a keresztényszocializmus hazai szálláscsinálójával, Giesswein Sándorral (Gergely Jenő), valamint a helyi politikusként, egyúttal tevékeny értelmiségiként is kitűnő Szávay Gyulával (Grábics Ferenc).

Gergely András *Széchenyi, a besorolhatatlan reformer* című írása a leginkább gondolatébresztő portré. A XIX. század első felének európai reformpolitikusaát Gergely öt típus szerint különíti el, megkülönböztetvén a jakobinus összeesküvő, a bürokratikus liberális, az ellenzéki liberális, a romantikus-heroikus vállalkozó és a

technokrata pozitívista kategóriáit. Majd arra keres választ, vajon Széchenyi István e kategóriák melyikébe volna besorolható. Arra az eredményre jut, hogy „Széchenyi vegyes típus”, mivel szinte valamennyi lehetséges reformszerepet végigpróbálta az összeesküvő típus kivételével (ez utóbbi talán nem is a reformeri beállítottság velejárója – tehetjük hozzá). Ráadásul Széchenyi valamennyi szerepben bámulatos eredménnyel tevékenykedett, írja a szerző.

Széchenyi nehezen klasszifikálható személyiség, de legalább annyira elmentmondásos és talányos alak az osztrák író, Joseph Roth. *A kétfejű sást elzavarták: és döggesejük jöttek helyette* című tanulmányában Karlheinz F. Auckenthaller az 1894-ben született zsidó író Ausztria-képét rekonstruálja. Roth egyes regényeiben, mindenekelőtt az 1932-ben megjelent *Radetzky-induló* című művében, utólag megalkotta a Monarchia eszményi mítoszát, úgy ábrázolva a Ferenc József-i kort, amilyen az a valóságban sohasem volt. Ennek a szinte vallásos áhitattal kialakított eszményképnek a szerző szerint az volt a funkciója, hogy a valamikori szocialista, a magát mindenhol idegennek érző Roth felfedezhesse azt az egyedüli világot, mellyel imagináriusan azonosulhat. „Érthető tehát – szól Auckenthaller következtetése –, hogy kiállt az általa teremtett világ mellett, hisz egyébként identitását veszítette volna”. (127. old.)

Nem volna teljes ismertetésünk, ha nem tennénk szóvá a szöveggondozás helyenkénti henyeségét. A jóllehet csak néhány tanulmányt kísérő sajtóhibák, névelírások, hiányzó jegyzetek rontják a kötet egészéről nyert jó benyomást. John Komlos írásának jegyzetei között (21. old.) például Egerman olvasható Engerman, és Nactuem (Gross) szerepel Nachum helyett, továbbá hiába keressük a 12. számú jegyzetet. Szakál Gyula cikkének jegyzeteiben (54. old.) helytelenül van megadva a szerző saját tanulmányának a címe [!], és a jegyzetek számozása sem áll összhangban a főszöveg jegyzetszámaival. Gyakori hibaforrás az idegen tulajdonnevek írásmódja: így fordulhat elő Vormärtz Vormärz (71. old.),

Champhausen Camphausen helyett (73. old.), egyszer Edvard Beneš (91. old.), másutt E. Bene (92. old.) Eduard Beneš helyett, továbbá Gorlic olvasható Gorlice, Zofie Chotka Chotek Zsófia (Ferenc Ferdinánd felesége), Ottokar Czerninov, sőt Czernyin, a közös külügyér, gr. Ottokar Czernin helyett (mind a 91. oldalon), vagy Volegweide Vogelweide helyett (126. old.).

A *Műhely* Polgárosodás-különszám kétségkívül ambiciózus vállalkozás. Eredménye olyan tanulmánykötet, amely bizonytalán több olvasó érdeklődésére tarthatna igényt, mint amennyihez valóban eljuthat.

GYÁNI GÁBOR

MIJÉBEN ÉL A MI?

Keringett egy történet a hetvenes években, miszerint valaki kijutott New Yorkba, és éppen egy kirakatot nézgetett, amikor magyar szót hallott a háta mögött: két fiatal férfihang a kirakatban látható árákat kommentálta. Az illető hátranézett, és legnagyobb megdöbbenésére két néger állt mögötte. „Hát maguk magyarok?!” kérdezte hitetlenkedő örömmel.

Ha igaz a történet, akkor sem nehéz magyarázatot találni arra, miért beszélt a két fekete magyarul. A fiúk – ahogy ezt hősünknek feltehetőleg el is mondták – nyilván Magyarországon tanultak, és mivel más-más afrikai kultúrából érkeztek, nem volt eleve adott közvetítő nyelvük (mint az angol, francia, szuahéli stb.), ezért az itt megtanult magyart használták egymás között, és használják azóta is, ha együtt vannak. Ez mind hihető, még ha természetesen mulatságos és ritka is. Az érdekes nem ez, hanem a magyar turista által feltett kérdés: „maguk magyarok?”. Olyan mélyen gyökerezett benne a meggyőződés, hogy aki magyarul beszél, az magyar, hogy már nem volt ideje kérdését visszaszívni. Pedig – mint azt nyilván becsületesen bevallották – ők ketten speciel nem voltak magyarok.

Valóban: nyelvben él-e a nemzet? Ezt a szállóigét (ha jól tudom) Széchenyinek köszönhetjük; frappáns rö-

vidséggel, de egyben dodonai hőmállyal van megfogalmazva. Mert mit értünk azon, hogy „nyelvében”, „él”, „a nemzet”? Van ennek egy felszíni üzenete, hogy a nyelv – úgy általában – nagyon fontos a nemzet számára. Ez persze igaz, és egyet is lehet vele érteni, de van itt még értelmezni való. Vegyük sorra a mondatban megbújó állításokat (korolláriumokat) – nem annak felderítésére, hogy a gróf mit gondolt ott és akkor, hanem hogy mit gondolunk erről ma.

Első korollárium: a nemzet minden tagja ugyanazt a nyelvet beszéli („a nemzetnek van saját nyelve”). A szállóige nem engedi meg a többes számú értelmezést: „nyelveiben...”-ként nem olvasható. A grúz nemzet minden tagja grúzul beszél, a hausza nemzet (?) minden tagja hauszául. Csakhogy mindjárt itt van Svájc: nem mondhatjuk, hogy a svájci ne volna nemzet (valamikor volt is bennük igazi „nemzeti” buzgalom, úgy a XIII. század körül, azóta nem volt rá szükség). A belgákat is említhetném, de – milyen jellemző –, azokon már röhögni szoktunk. Azt önmagában elfogadhatjuk, hogy a nemzet: „nyelvi nemzet”, de veszélyes fordulat jön az érvelésben, amikor a nemzetet – nehezen elkerülhető módon – valamely politikai állam polgáraival is azonosítjuk, tehát az első korolláriumot összekapcsoljuk egy politikai érveléssel. Akkor ugyanis már a „politikai nemzet” az a közösség, mely egyszersmind „nyelvében él”. Érdekes, hogy az európai (különösen a kelet-európai) milyen könnyen elfogadja az első korolláriumnak a politikai érveléssel való ötvözését: a köztudat szerint Albánia lakói albánul beszélnek, Kína lakói kínaiul, Szerződéses Omán lakói nyilván szerződéses-omániul. Na és Románia lakói?

Második korollárium: a nemzetnek saját, mások által nem használt nyelvnek kell lennie („a nyelvnek van saját nemzete”). Nevezhetjük ezt az elvet „henoglossziának”, a „henoteizmus” mintájára, amikor adott népnek csak egy istene van, de természetesen tartja, hogy a többi népeknek is megvan a saját – esetleg ugyancsak egyetlen – istene. A dán nemzet különbejárta nyelve a dán, az olaszé az olasz. Ebből a tételből az is következik, hogy ahány nyelv, annyi nemzet: bárkik, akik ugyanazt a nyelvet beszélik, ugyan-

ahhoz a nemzethez tartoznak. A szerződéses omániak arabul beszélnek, tehát az arab nemzet részei. No és a palesztinok? Van palesztin nemzet vagy nincs? Bolíviai nemzet? És minden példák legfurcsábbja: az osztrákok? A veszített háború után közölték velük: ők önálló állam. Ezt még csak elfogadták, de azt már nem, hogy önálló nemzet lennének, hiszen németül beszéltek, tehát németek voltak, a német nemzet részei. Ha pedig a nemzet és az állam ugyanaz (gondolták sokan), akkor lelkesen üdvözölni kell az Anschlusst. A második vereség kellett hozzá, hogy megszokják: rendben van, ők tényleg önálló állam – de ezt csak úgy tudták földolgozni, ha meggyőzték magukat arról, hogy ők önálló nemzet is. Mitől azok? Hát attól, hogy mindnyájan Ausztria területén élnek. És miért éppen ezeket a területeket foglalja magába Ausztria? Mert ezeken élnek az osztrákok. (Ez nem az én csipkelődésem, hanem egy közvéleménykutatás eredménye, melyben a mai osztrák lakosság nemzettudatát vizsgálták.)

Harmadik korollárium: a nemzet a nyelvében él és nem másutt. „C'est dans sa langue que...” - fogalmazná a francia. Eszerint a nyelv a nemzet igazi életformája, élettere, élési mód-

ja. Nem az egységes fegyveres erőszakszervezet, nem az azonos színű postautók, nem az olimpián való egységes szereplés, nem a közös származás, hanem a nyelv. Ezt olyankor kell elővonnunk, amikor a politikai viszonyok nem segítik a nemzet életét (függőség, szétdaraboltság, más színű postautók, más olimpiai csapat). Ebben az értelmezésben van valami konspiratív, valami *dafke*: mi juszti is egy nemzet vagyunk. Ezt gondolta sok német Versailles után, és – már rezignáltan, de sokkal elfogadhatóbban – az NDK megalakulása után. Ezt gondoljuk a magyar nemzetről is, mi mást is gondolhatnánk, és e nyelvi-alapúságnak megható példája a New York-i eset. Aki magyarul beszél, az magyar, ha néger gyerekek potyognak is az égből. Egyetérték; de tagja-e a magyar nemzetnek?

Bátortalanul mondom, hogy van egy negyedik korollárium is: eszerint nyelvében él a nemzet, vagyis a nyelv eleven dolog, a nemzet működésének, lélegzésének (egyik, de nem kizárólagos!) közege. Vegyük észre, hogy ez ugyan kimondja, hogy a nyelv döntő fontosságú a nemzet életében, ugyanakkor nem implikálja az első két korolláriumot. A bolíviai nemzet élhet nyelvében, a spanyolban: azt művelheti, jobbíthatja, azon finom rezgőkörök formájában tagjaival kölcsönösen érintkezhet, s ezáltal erősítheti a bolívság sajátos és semmivel össze nem téveszthető tudatállapotát; ismétlem, *élhet* nyelvében, a spanyol nyelvben, miközben ugyanezt a nyelvet más nemzetek is birtokolhatják, és ugyancsak nemzetként élhetnek benne. És megfordítva: élhet egy nemzet több nyelvben is, ha egy nemzet akar lenni (vagy ha megbonthatatlan politikai szövődék kényszeríti erre), és akkor nyelveinek mindegyikében él, mint a belga vagy a finn nemzet, mely franciául és hollandul, finnül és svédül erősíti tagjainak belgaságát avagy finnságát. Nincs más perspektíva. Meg kell végre nyitni a kolozsvári magyar egyetemet, ahol magyar nyelven működve és lélegezve, finom rezgőkörök formájában kell erősíteni a románság sajátos és semmivel össze nem téveszthető tudatállapotát.

NÁDASY ÁDÁM